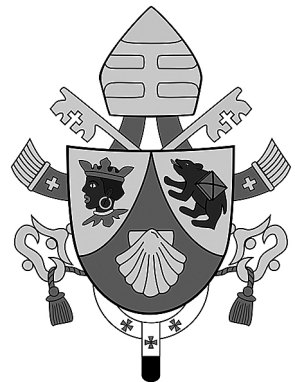

JOSEPH RATZINGER POLITIKAI GONDOLKODÁSA

JANCSÓ ANDRÁS

A kereszténység és a katolikus egyház iránti szimpátiával nehezen vádolható Voltaire-t már életében az „emberiség jótévőjének”, „Európa lelkiismeretének” nevezték kortársai.¹ Nagy Frigyes porosz királynak írt leveleiben a kereszténységet „a legnevetésesebb, a legabszurdabb és a legvéresebb vallásnak” nevezte,² sőt így bátorította az uralkodót: „Fel séged örök szolgálatot tesz az emberi fajnak, ha kiirtja ezt a gyalázatos babonát.”³ Ludassy Mária találóan nevezi Voltaire-t „a tolerancia intoleráns apostolának”,⁴ aki egész életében vehemensen küzdött a fanatizmus és a türelmetlenség ellen. Ennek fényében talán nem a legszerencsésebb Joseph Ratzinger (1927–2022), a későbbi XVI. Benedek pápát (2005–2013) háromszáz évvel később szintén „Európa lelkiismeretének” nevezni. Mégis, a két gondolkodó közötti – történeti, filozófiai, vallási – távolságban feltűnik európaiságukban közelségük. Gondolkodásukban Európa eszmetörténetét látjuk kibontakozni az újkortól napjainkig. A szólásszabadság, a vallásszabadság, állam és egyház szétválasztásának igénye összeköti e két távoli hangot. Voltaire az ész fényével igyekezett a „vallás kóros tüneteire” rávilágítani, míg Ratzinger felismerte, hogy „az észnek is megvannak a maga kóros tünetei”⁵. Joseph Ratzinger „Európa lelkiismereteként” számot vet a felvilágosodás örökségével, és a jézusi örömhírrrel összhangban kínál autentikus választ a kontinens számára, egy olyan korban, amikor már nemcsak a vallásról, de immár az ész kultuszáról is lemondanának a tolerancia új apostolai. Joseph Ratzinger politikai gondolkodása útjelző lehet az Európához való visszatalálásban. E rövid írásban arra vállalkozunk, hogy felvázoljuk az óév utolsó napján elhunyt emeritus pápa⁶ politikai gondolkodásának főbb pilléreit.

XVI. Benedek pápa címere

- 1 Will DURANT – Ariel DURANT: *The Age of Voltaire. A History of Civilization in Western Europe from 1715 to 1756, with Special Emphasis on the Conflict between Religion and Philosophy*. Simond and Schuster, New York, 1965. 736.
- 2 Voltaire levele Nagy Károlynak 1767. január 5-én = *Letters of Voltaire and Frederick the Great*. Brentano's, New York, 1927. 156.
- 3 Idézi: H. Deal DAILY: *Enlightenment Deism. The Foremost External Threat to Christianity & the Role It Has Played in American Protestantism*. Dorrance Publishing Company, Pittsburgh, 1999. 44.
- 4 LUDASSY Mária: *Voltaire, a tolerancia intoleráns apostola = Voltaire válogatott filozófiai írásai*. ford. Kis János – Réz Pál, szöv. gond., előszó LUDASSY Mária, Akadémiai, Bp. 1991. 7–35.
- 5 Joseph RATZINGER: *Ami a világot összetartja = Jürgen HABERMAS – Joseph RATZINGER: A szabadelvű állam morális alapjai. A szekularizálódás dialektikája az észről és vallásról*. ford. HORVÁTH Károly, Barankovics István Alapítvány–Gondolat, Bp. 2007. 46.
- 6 Az emeritus címről lásd bővebben: NAGYPÁL Szabolcs: *A Title of Sheer Autonomy. Hungarian Conservative*. <https://www.hungarianconservative.com/articles/culture_society/pope-emeritus-a-title-of-sheer-autonomy>.

Keresztény kánon – Szent Miklósnak szentelt görögkeleti templom, mögötte lakóteleppel (Pexels)

Munkatársak az igazságban
(3Jn 1,8) – Szent II. János Pál
aláírja a Római Katolikus
Kánonjog Kódexét, mögötte
Joseph Ratzinger bíboros,
a Hittani Kongregáció
prefektusa, 1983. január 25.
(Wikimedia Commons)

INTELLEKTUÁLIS FELKÉSZÜLTÉG

Joseph Ratzinger politikai gondolkodásának vizsgálata elején érdemes egy pillantást vetnünk azokra a hatásokra, amelyek jelentősen alakították intellektuális habitusát. Történelmi tapasztalata és tudományos műveltsége egyszerre tette felkészülté a bíborost és későbbi pápát, hogy „Európa lelkiismereteként” fogalmazzon meg időtálló üzenetet.

Az 1927 nagyszombatján⁷ született Ratzinger fiatalkorát beárnyékolta a nemzetiszocialista diktatúra és a II. világháború borzalmai. „Az ateista terrorrendszer személyes megtapasztalása és Isten távolléte a sötét éjszakában, Ratzinger személyiségének kialakulásában és műveiben alig túlbecsülhető jelentőséggel bír”⁸ – írja Peter Seewald, Ratzinger önéletrajzírója. A fiatal Joseph

⁷ Nagyszombat meghatározó jelentőségéről Ratzinger életében lásd: Czopf Áron: A nagyszombati gyermek – XVI. Benedek. *Magyar Hírlap*, 2023. január 2. <<https://www.magyarhirlap.hu/velemeney/20230102-a-nagyszombati-gyermek-xvi-benedek>>.

⁸ Peter SEEWALD: *XVI. Benedek. Egy élet*. I. köt. ford. Diós István, Szent István Társulat, Bp. 2021. 156.

édesapja azon kevesek közé tartozott, akik már a történelem korai pillanataiban felismerték a nemzetiszocializmusban rejlő veszélyeket. Erről így vallott ő maga: „Apám viszont csalhatatlan tisztánlátással tudta, hogy Hitler győzelme nem Németország győzelme, hanem az Antikrisztusé, aki nemcsak a hívőknek, hanem mindenki másnak is apokaliptikus időket hozott.”⁹ Ezek az „apokaliptikus idők” egyfelől megerősítették az ő és testvére, Georg hivatástudatát: „Az évek, amelyeket a katonai szolgálat rabságában töltöttünk, lehetőséget adott számunkra, hogy hivatásunk szépségét és nagyságát mélyebben megértsük”¹⁰. Másrészt pedig a történelem hiteles tanújaként szerzett közvetlen tapasztalatot egy totalitárius rendszer jellegéről, működéséről, ideológiájáról, amely élete végéig érzékennyé tette Ratzingert minden, korlátlan hatalomra törekvő politikai rendszerrel szemben.

A történelmi tapasztalat mellett fontos kiemelni első tudományos munkái közül habilitációs dolgozatát. Szent Bonaventura történelemteológiájáról szóló, hánytatott sorsú munkáját 1957-ben védte meg.¹¹ Bonventura vizsgálata során került Ratzinger látóterébe Fiorei Joachim munkája,¹² akinek időszemlélete egy új történetfilozófiát alapozott meg a középkorban.¹³ Joachim fő érdeme, hogy a „jövőről való elmékedést elfogadott gondolkodásformává tette”¹⁴. Az már Joachim követőinek volt köszönhető, hogy a történelem joachimi misztikus felosztásából egy olyan értelmezés bontakozott ki, melyben az üdvösség a történelmi jelenben, a politika eszközei által elérendő célként fogalmazódott meg. Mindenesetre Vincent Twomey – Ratzinger egykori doktorandusza – helyesen állapítja meg, hogy Ratzinger Joachim-elemzése nagyban hozzájárult politikai gondolkodásának formálódásához, hiszen „korai vitája Joachim gnoszticizáló spekulációival intellektuálisan felkészültté tette őt arra, hogy később szellemtörténetileg elhelyezze és rendszerszerűen átgondolja a problémáit azoknak az ideológiáknak, amelyek egyedül strukturális változtatások révén akarják megteremteni a jövő új világát.”¹⁵

Harmadik pontként érdemes még kiemelni az 1968-as diáklázadások tapasztalatát is. Fontos látnunk ugyanakkor, hogy nem valamiféle traumáról van szó, ami törést jelentett volna Ratzinger intellektuális fejlődésében. Seewald meggyőzően mutatja be, hogy ezt a legendát Hans Küng és munkatársai fejlesztették ki, akiknek Ratzinger meneküléséről és megfutamodásáról szóló beszámolóit mindenki készpénzként vette át. Ezzel szemben Ratzinger tanítványai és maga az egykori tübingeni professzor is arról számol be, hogy „önmagában nagyon jó volt, hogy 1968 társadalmi fordulatát egy szellemileg olyan mozgalmas helyen élhettem át, mint Tübingen”.¹⁶ A '68-as diáklázadásokat azért fontos Ratzinger politikai gondolkodása kapcsán megemlítenünk, mert ifjúkorának történelmi tapasztalata és tudományos elmélyültségéből szerzett tudása ebben az eseményben egyesül egymással. A teológiai kar dékánjaként testközelből élhette meg, ahogy a forradalom jelszava alatt a totalitás igényével megjelent az egyetemen a marxizmus; „az egzisztencializmus szétesett, a marxista forradalom pedig lángra lobbantotta az egész egyetemet, és alapjaiban rendítette meg”.¹⁷ A helyzetet pedig csak súlyosbította, hogy a marxizmus totalitásigényét a megváltás politikai ígérete kísérte, mint ő maga írja,

vita a gnosztikus spekulációval

9 Joseph RATZINGER: *Életutam. XVI. Benedek pápa önéletírása (1927–1977)* ford. EGLESZNÉ SARBAK Zsófia, Szent István Társulat, Bp. 2005. 39.

10 Peter PFISTER: *Geliebte Heimat. Papst Benedikt XVI. und das Erzbistum München und Freising*. Sankt Michaelsbund, München, 2011. Idézi: SEEWALD: *I.m.* 130.

11 A dolgozat bírálója, Michael Schmaus dogmatikaprofesszor Ratzinger tudására hozta, hogy a munka nem felel meg a tudományos elvárásoknak, és azt el fogja utasítani. Ratzinger meglátása szerint Schmaus „azért érezhette magát sértve, mert anélkül dolgoztam ki egy középkori témát, hogy az ő vezetésére bíztam volna magam”.

12 Valószínűleg már jóval korábban találkozott Joachim apát munkásságával Wilhelm Kamlah 1935-ben megjelent, *Apokalypse und Geschichtstheologie. Die mittelalterliche Auslegung der Apokalypse vor Joachim von Fiore* című munkáján keresztül.

13 Lásd bővebben: NYÍRKOS Tamás: *Bevezetés a világvégéhez. Joachim apát történelmi misztikája*. Attraktor, Máriabesnyő, 2015.

14 *Uo.* 96.

15 Vincent TWOMEY: *A politika teológiája* = Joseph RATZINGER / XVI. BENEDEK pápa: *A közép újrafelfedezése. Alapvető tájékozódások. Négy évtized szövegei*. ford. TRAUTWEIN Éva et. al., Szent István Társulat, Bp. 2008. 247.

16 Idézi: SEEWALD: *I.m.* 475.

17 RATZINGER: *Életutam. I.m.* 147.

„a teológia szétrombolása, ami a marxista messianizmus szellemében való politizálással ment végbe, összehasonlíthatatlanul radikálisabb volt, hiszen míg a bibliai reményen alapult és a vallásos áhitatot megtartotta, Istent félreállította, és őt az ember politikai tevékenységével helyettesítette.”¹⁸

E történelmi és szellemi hatások lényegileg formálták intellektuális habitusát. Mindezeket figyelembe véve három pillért szeretnénk felvillantani, amelyek biztos pontként tartják Ratzinger politikai gondolkodását.

HIT ÉS ÉSZ EGYMÁSRAUTALTSÁGA

Hit és ész kapcsolata központi helyet foglal el már Ratzinger korai munkáiban is. A nemzetközi ismertséget hozó *Bevezetés a kereszténységbe* című 1968-as teológiai *bestseller*-ében amellel érvel, hogy a hit nem önmagunk vak kiszolgáltatása az irracionális hatalmának.¹⁹

János evangéliumának bevezetője, az ún. *Logosz*-himnusz (Jn 1,1–18) biztosítja az alapot, hogy a hit eredendő értelmességére a neves könyv szerzője rámutasson. A magyar bibliafordítások rendszerint „Igénék” fordítják a görög *logosz* (λόγος) kifejezést, melynek sokrétű jelentésében a gondolkodás és értelmesség jelentősége már az antik filozófusoknál – elsősorban Platónnál, Arisztotelésznél és a sztoikusoknál – kikristályosodott. Magának a fogalomnak legalább tíz különböző jelentését ismerjük a korabeli görög nyelvből; a szó a teljesség igénye nélkül jelenthet: beszédet, tanítást, gondolatot, értelemet, igazságot, mértéket, arányt, általános szabályt, értelmi képességet.²⁰ A János

evangéliumában megtestesülő Ige (*logosz*) – azaz Jézus Krisztus – maga az Értelem végső soron. Ebből következik, hogy a hit nem az irracionális felé törekszik, hanem – Ratzinger szavait idézve – „ellenkezőleg: éppen a »*Logosz*«, a »Ráció« felé, tehát az értelem és az igazság felé köze-

ledünk. Végül is az alap, amelyre az ember az életét építi, mégsem lehet más, mint maga a megnyilatkozó igazság.”²¹ Tehát Ratzinger arra alapozza hit és ész eredendő egymásrautaltságát, „hogy a világot teremtő értelem, a *Logosz* azonos Istennel.”²² A hit értelmessége így alapvetően zárja ki, hogy az ész hitre való ráutaltságát racionalista könnyedséggel söpörjük félre.

Thomas Rourke mutat rá, hogy „amikor az értelem tagadja a teremtést kísérő filozófiai teleológiát, akkor saját forrását támadja, és olyan redukcionizmust alkalmaz, amely végül burkoltan az irracionális különböző megnyilvánulásaihoz folyamodik.”²³ Az ész irracionálisága ugyanakkor maga bélyegez minden mást értelmetlennek. Hatványozottan jelentkezik ez a probléma – véli Ratzinger – a felvilágosodás eszményéből fakadó újkori észfelfogásban, ahol az ész immáron önmagára utalva csak egy „zárt fórum” lesz.²⁴ Az észfogalom korlátozását Francis Baconre vezeti vissza, akinek megközelítésében „csak a mennyiségi ész, a számításban és a kísérletezésben használt ész tűnik egyáltalában észnek”,²⁵ minden más, ami a mennyiségi ész által nem befogadható, irracionálisnak minősül.

Mi következik mindebből a politikai gondolkodás számára? Egyfelől a felvilágosodás következtében sajátos európai problémaként artikulálódik az ész kizárólagosságának igénye. Ezért szükséges a felvilágosodás kritikája, amellyel rámutathatunk, hogy a nyugat „tudatosan elszakítja magát saját történelmi

» a politika kitüntetett célja az igazságosság

18 Uo.

19 Joseph RATZINGER: *Bevezetés a keresztény hit világába*. ford. DÉVÉNY István, Vigilia, Bp. 2007. 63.

20 . Lásd bővebben: MARÓTH Miklós: *A görög filozófia története*. PPKE BTK, Piliscsaba, 2002.

21 RATZINGER: *Ami a világot... I.m.* 63.

22 LUKÁCS László: *Az igazság munkatársa. Joseph Ratzinger – XVI. Benedek pápa élet és műve*. Szent István Társulat, Bp. 2016. 277.

23 Thomas ROURKE: *Fundamental Politics. What We Must Learn from the Social Thought of Benedict XVI.* *Communio*, 2008/ősz. 438.

24 Joseph RATZINGER: *Az emberi élet fenyegetettségének problémája*. ford. nélk. *Távlatok*, 1991/4. 12–20.

25 Joseph RATZINGER: *Keresztény orientáció a pluralista demokráciában?* = RATZINGER / XVI. BENEDEK: *A közép... I.m.* 265.

Világkereszténység –
XVI. Benedek pápa
a brazíliai São Paulóban, 2007
(Wikimedia Commons)

gyökereitől”²⁶. Másrészt, ahogyan arra Ratzinger rámutatott a Habermasszal folytatott 2004-es vitában, ahogy a vallásokat is olykor át kell világítani az ész fényével, úgy „az ész is figyelmeztetni kell a hatáira, és az észnek is nyitottnak kell lennie az emberiség nagy vallásos hagyományaival szemben”²⁷. Harmadrészt pedig, mindennek a tétje, hogy képes-e az ész befogadni egy olyan objektív igazságot, ami megelőzi és egyúttal meg is haladja egy magasabb egységben a mérhető és kiszámíthatót. A ratzingeri felfogásban ugyanis a politika kitüntetett célja az igazságosság.²⁸ Objektív igazság nélkül az igazságosság alapvető kívánalma sem tud teljesülni, hanem minden személyes és társadalmi döntés egyaránt relatív lesz. Közvetlenül megválasztása előtt így fogalmazott Ratzinger: „A relativizmus diktatúrája van kialakulóban, amely semmit nem ismer el, ami végleges, és egyedül saját akaratát és vágyát teszi meg mértéknek.”²⁹ A „relativizmus diktatúrája” nem elvont filozófiai okoskodás, nem valami távoli

26 ROURKE: *I.m.* 447.

27 RATZINGER: *Ami a világot... I.m.* 46–47.

28 Vö. XVI. BENEDEK: *Iter apostolicum in Germaniam: ad Berolinensem foederatum coetum oratorum. Acta Apostolicae Sedis*, 2011/10. 663–669.

29 Joseph Ratzinger bíboros szentbeszéde 2005. április 18-án. <<https://www.magyarKurir.hu/hirek/joseph-ratzinger-biboros-szentbeszede>>

Keresztény alázat –
Falusi fészület előtt
térdeplő nő, 1935
(Fortepan / Lissák Tivadar)

disztópia rémképe, hanem az újkor óta velünk élő európai sorskérdés. Ezért az újkorban megcsonkított ész teljességét helyre kell állítani, hogy a politika önnön célját be tudja teljesíteni.

OBJEKTÍV IGAZSÁG, ERKÖLCS ÉS JOG

Hit és ész imént bemutatott egymásrautaltságából egyenesen következik Ratzinger politikai gondolkodásának második pillére. Könnyű belátni, hogy amennyiben a hit értelmességének tagadása az objektív igazság elutasítása, úgy az objektív igazság nélkül az erkölcs is észszerűtlennek tűnik. A hit értelmességének tagadása márpedig az Értelemként megtestesülő (Objektív Igazság) Isten elutasítása. Isten elutasítása egyúttal nyelvi kérdés is. Immáron nem Isten nyelvi

elrejtettség, amint azt a négybetűs héber istennév misztikájában megsejthetjük, hanem Isten nyelvi kiűzetése tárul elénk: Isten *elhallgatása*. Isten *elhallgatása* azonban nem az Örökkévaló némaságát jelzi, hanem a megcsönkített ész funkcionalitásának alkalmatlanságát.

Röviden arról van szó, hogy Isten és az objektív igazság kikerült a közbeszéd és a tudományos nyelv szótárából. Erre Ratzinger mellett már mások is felhívták a figyelmet. Ernst-Wolfgang Böckenförde német jogfilozófus, alkotmánybíró a '80-as években egyenesen az „istenkérdés zárójelbe tételéről”³⁰ beszélt a politikaelméletek területén. Vizsgálódása összecseng Ratzinger megállapításaival. Böckenförde úgy véli, hogy a politika teoretikusai a 17–18. századtól kezdve, vagyis a vallásháborúk borzalmaiktól indítva,³¹ a vallási és teológiai érveket kizáró, racionális elméleteket kezdtek megfogalmazni a politikai rendről.

A 20. századra pedig ez az empirikusan ellenőrizhető, szigorú racionalitás lesz a tudományosság mérőfoka, amely ezzel kizárja a tudományos vizsgálhatóság köréből az istenkérdést. Böckenförde viszont úgy véli, hogy ezzel az istenkérdés továbbra is nyitva marad, és ezért nem hagyható figyelmen kívül:

„Ha ugyanis Isten létezik, ha az isteni kinyilatkoztatás megtörtént, ha a teológiai kijelentések igazságot tartalmaznak, annak messzemenő jelentősége van a politikatudományok, különösen a politikaelmélet feladatai és ismeretelméleti tárgya szempontjából.”³²

Fontos látni, hogy Isten nyelvi *elhallgatásának* problematizálása nem valamilyen vallásos buzgalomból fakad, hanem annak felismeréséből, hogy az Objektív Igazság hiánya az objektív erkölcsi normák létezését is kérdéssé teszi. A nyelv elvilágiasítása magával hozza a politika szekularizációját is, ami „elkerülhetetlenül ahhoz a felfogáshoz vezet, hogy az állam az erkölcs szerzője”³³ Ezt a problémát Ratzinger pápaként is többször tematizálta. 2011-ben a Bundestagban elmondott beszédében az objektív erkölcs és a jog kapcsolatára világított rá, amikor kifejtette, hogy az objektív erkölcs hiányával a jog is talajvesztetté válik. Erkölcs és jog összefüggéséről már a '80-as évek végén úgy fogalmazott, hogy „az erkölcsi ész hatályon kívül helyezésének az a következménye, hogy a jog már nem hivatkozhat az igazságosság alapképére, hanem csak az uralkodó nézetek tükré lesz [...] mindenki érzi, hogy ilyen módon nem építhető igazságosság. [...] Az alapvető erkölcsi konszenzus helyreállításának kérdése társadalmunkban ezért egyben az állam és a társadalom túlélésének kérdése is.”³⁴

De ki képes az erkölcsi konszenzust helyreállítani? Ez a kérdés elvezet bennünket Ratzinger politikai gondolkodásának harmadik pilléréhez.

AZ ÁLLAM PREPOLITIKAI ELŐFELTÉTELE

Ratzinger politikai gondolkodásának egyik markáns eleme az ún. Böckenförde-paradoxon radikalizálása.³⁵ A már említett Ernst-Wolfgang Böckenförde egy 1964-es előadásában fogalmazta meg azt a tételmondatot, amely azóta önálló pályafutást futott be: „*A szabadelvű, szekularizált állam olyan előfeltételekből él, amelyeket ő maga sem tud garantálni.*”³⁶ A szakirodalom egyetért abban, hogy a Böckenförde-paradoxonban a münsteri Collegium Philosophicum keretében

a nyelv elvilágiasítása a politika szekularizációját eredményezi

30 Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE: Politische Theorie und politische Theologie. Bemerkungen zu ihrem gegenseitigen Verhältnis. *Critique des théories d'usocial et Epistémologie des sciences humaines*, 1981/54–55. 233–243.

31 Vö. NYIRKOS Tamás: *Vallásháború: egy kifejezés keletkezéstörténetéhez = A szabadság iskolája*. szerk. SZÁNTÓ Veronika, L'Harmattan, Bp. 2014. 51–62.

32 BÖCKENFÖRDE: *l.m.*

33 ROURKE: *l.m.* 440.

34 RATZINGER / XVI. BENEDEK: *A közép... l.m.* 267.

35 Vö. JANCsó András: Katolikusként a demokráciáért. Ernst-Wolfgang Böckenförde jelentősége a 21. századi keresztények számára. *Valóság*, 2021/2. 32–39.

36 PÁLFY Eszter – JANCsó András: Böckenförde emlékezete. Ernst-Wolfgang Böckenförde: *Az állam keletkezése mint a szekularizáció folyamata. Valóság*, 2020/2. 33–51. (A Szerk. kiemelése.)

kibontakozott, Joachim Ritter nevéhez fűződő kompenzációelmélet tükröződik.³⁷ Ritter úgy fogalmaz, hogy „a társadalomnak feltétlenül szüksége van egy szervre, mely kompenzálja a történelemnélküliséget, s nyitva tartja és jelenvalóvá teszi azt, amit kénytelen önmagán kívülre helyezni: az ember történelmi és szellemi világát.”³⁸

Ahogy a ritteri kompenzációelméletből, úgy a Böckenförde-paradoxonból sem következik egyértelműen, hogy a történelemnélküliség kompenzációja, a szabadelvű állam előfeltétele, tehát a szekularizáció mélyén feltáruló „nem lezárt dialektika” a vallásban vagy épp a kereszténységben nyerne értelmet. Böckenfördénél a kontextusból következtethetünk arra, hogy valamiféle keresztény ihletettségű morál szükséges az állam fenntartásához.

a kereszténység biztosítja az állam fennállásához szükséges erőt

Ratzinger radikalizációja két évtizeddel később abban áll, hogy egyértelműen állást foglal: a kereszténység jelenti az állam politikai előtti előfeltételét, az állam fennállásához szükséges erőt. Ratzinger Európa lelkiismeretként sürgeti a kereszténység elengedhetetlen szükségességét az állam számára. Nem vallási fanatikusként, hanem a legnagyobb önkritikával teszi

mindezt. Az ész racionális fényével világítja meg a kereszténység hibáit és mutat rá a kereszténység és politika kapcsolatának történelmi hibáira. Nem teokráciát hirdet, hanem a plurális állam vallási toleranciájának keretei között hívja fel a figyelmet a kereszténység megkülönböztetett jelentőségére:

„a hit nyilvánosságigénye nem csorbíthatja a pluralizmust és az állam vallási toleranciáját. Ebből viszont nem vezethető le az állam teljes értékességége. Fel kell ismernie, hogy fennállásának előfeltétele a keresztény alapozottságú értékek alapstruktúráján nyugszik. Ebben az értelemben úgy szólván egyszerűen fel kell ismernie történelmi helyét, azt a talajt, amitől nem választható el teljesen anélkül, hogy szét ne esne. Meg kell tanulnia, hogy létezik az igazságnak egy olyan állománya, ami nincs alávetve a konszenzusnak, hanem megelőzi és lehetővé teszi azt.”³⁹

EURÓPA LELKIISMERETE

E három pillér – még egyszer 1) a hit és ész szövetsége, 2) az objektív igazság, erkölcs és jog kérdése, valamint 3) az állam politikai előtti előfeltétele – szerves egységet alkot Ratzinger politikai gondolkodásában. E kulcskérdések egymáshoz tartozásából tárulkozik fel előttünk a későbbi pápa gondolkodásának európaisága. Hiszen láthattuk: az európai felvilágosodás északultusa összefügg az objektív igazság és erkölcs problémájával, amely végső soron a szabadelvű, plurális állam létalapjára vonatkozó kérdésként artikulálódik.

Ratzinger a lelkiismeret hangján fogalmazza meg végső ítéletét, amellyel az egyén számára is súlyos feladatot ró ki: „Saját meggyőződés-nélküliségünkkel [...] megfosztjuk a társadalmat attól, ami objektíve nélkülözhetetlen számára: emberségének és szabadságának szellemi alapjaitól.”⁴⁰ A kereszténység ugyanis csak akkor tud az állam számára erővé válni, ha ragaszkodik saját meggyőződéséhez, enélkül a megújult katedrálisok kongó üressége nemcsak az állam számára nem képes előfeltételként alapot képezni, hanem kultúrkereszténységként a morális helyett esztétikai kategóriává rögzül. ■

37 VARGA Péter András: Joachim Ritter (1903–1974). *Vallástudományi Szemle*, 2021/1. és Jens HACKE: *Philosophie der Bürgerlichkeit. Die liberalkonservative Begründung der Bundesrepublik*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2008.; Mark SCHWEDA: *Joachim Ritter und seine Schule zur Einführung*. Junius, Hamburg, 2015. és Florian MEINEL: Die Heidelberger Secession. Ernst Forsthoff und die „Ebracher Ferienseminare”. *Zeitschrift für Ideengeschichte*, 2011/2. 89–108.

38 JOACHIM RITTER: *A szellemtudományok feladata a modern társadalomban* = Uő.: *Szubjektivitás. Válogatott tanulmányok*. ford. PAPP Zoltán, Atlantisz, Bp. 2007. 104.

39 RATZINGER / XVI. BENEDEK: *A közép... I.m.* 278.

40 Uo. 279.